

ÉS IRODALOM

WEISS JÁNOS

Schiller, a filozófus

Friedrich Schiller: Művészet- és történelemfilozófiai írások. Fordította Papp Zoltán és Mesterházi Miklós. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest, 2005. 527 oldal, 3595 Ft

2005. május 9-én volt Schiller halálának kétszázadik évfordulója. Ebből az alkalmából Németországban teljes Schiller-évet rendeztek, szinte megszámlálhatatlanul sok színházi előadással, konferenciával és felolvasóesttel. És már az előző évben elindult a tanulmányok, monográfiák és megemlékezések áradata. Magyarországon mindebből nem sokat lehetett észrevenni: Zsótér Sándor Stuart Mária-rendezése (a Bárka Színházban), és az Atlantisz Kiadó most megjelent szép kötete azonban feltétlenül kiemelést érdemel. Nem tudom, van-e annak bármi jelentősége, hogy a magyar könyvpiacra nem a drámák, a versek vagy az elbeszélések, hanem az elméleti-filozófiai írások jelentek meg. A kötet mindenesetre már régóta esedékes volt: Schiller esztétikai írásai utoljára 1960-ban jelentek meg magyarul. Ez a könyv mára már a könyvtárakból is eltűnt, de a benne lévő fordításokkal szemben is súlyos szakmai kifogások merültek fel. Papp Zoltán egyszerűen így fogalmazott az utószóban: "Az akkori fordítások (...) rosszak." A most megjelent kötet nemcsak új fordításokat, hanem néhány új szöveget is közöl: a már korábban is olvasható esztétikai írások mellé felsorakozott a Kallias című dolgozat, a könyv második részében pedig négy - eddig magyarul nem publikált - történelemfilozófiai írás szerepel. A kötet összeállítása és a tanulmányok fordítása minden dicséretet és elismerést megérdemel; az olvasó az ünnepi alkalomhoz méltó könyvet kapott kézbe.

A Schiller-kutatás örökös kérdése az, hogy mi vezette el ezt a rendkívüli tehetségű költőt és drámaírókat az elméleti-filozófiai érdeklődéshez. A választ keresve abból indulhatunk ki, hogy Schiller esztétikai írásait két színházelméleti dolgozat (A színház mint morális intézmény [1784] és A kar felhasználása a tragédiában [1803]) foglalja keretbe. Ez alapján azt mondhatnánk, hogy Schiller esetében a poétikai alkotás és a filozófiai reflexió mindig is szorosan egybefonódott. Közelebről tekintve azonban ez a két írás mind jellegét, mind keletkezési dátumát tekintve élesen elválk a többi szövegtől. A kérdés inkább az, hogy az elméleti-filozófiai érdeklődés hogyan válhatott (1789-től 1796 elejéig) egy teljes alkotói korszak meghatározó mozzanatává. Ebben a tekintetben a kutatás (amennyire meg tudom ítélni) ma sem tart előrébb annál, mint amit Szász Károly 1887-ben (az akkori német kutatásokra támaszkodva) megfogalmazott: "[Schiller] a gyakorló költészetből egy időre az elméletekhez és tanulmányokhoz hajlott s mohón itta magába a tudomány éltető és termékenyítő italát. Jéna egyeteme virágzott. Az ottani emberek, kivált (...) Reinhold, ki önállóan dolgozta föl s adta elő Kant philosophiáját, csakhamar oly erővel vonták körükbe Schiller lelkét, - hogy nemcsak kenyérkereset, de tudományomj is hajtá reá: hogy legfőbb vágya lón - tanári széket nyerni a jéna egyetemen." Vagyis egyrészt Reinhold és a jénai posztkantianizmus óriási hatást fejtett ki Schillerre, aki úgy érezhette, hogy a saját filozófiai érdeklődése új távlatokat kapott. Másrészt Schiller szeretett volna biztos kenyérkereső álláshoz jutni; ma már persze tudjuk, hogy az állás kezdetben nem volt fix jövedelemhez kötve. Mindenesetre Schillert 1789. január 21-én (Reinhold ajánlatára) nevezték ki a jénai egyetem rendkívüli professzorává, és ez év május 26-án, Mi az egyetemes történelem, s mi végre is tanulmányozzuk? címmel tartotta meg székfoglaló előadását. Az eseményről fennmaradt - némileg anekdotaízú - beszámoló szerint, az előadásra Reinhold nyolcvanfős előadótermében került volna sor, de már fél órával a kezdés előtt annyira megtelt a terem, hogy az előadást át kellett helyezni az egyetem legnagyobb, négyszáz fős auditoriumába, és még ide sem fért be mindenki. Az előadás lelkes fogadtatásban részesült, késő este a diákok szerenádokat adtak az új professzor tiszteletére. Az előadás nem szokásos bevezetés az "akadémiai stúdiumba", hanem inkább az "akadémiai stúdiók" bírálatának tekinthető. "Tanulmányainak más tervezetét rajzolja föl magának az, akinek a számára tudomány kenyérkereset, s megint mást a filozofikus elme." Gondoljunk csak meg: Schiller, akinek az egyetem most veszt alkalmazásba, azt üzeni hallgatóinak, a jelen lévő professzoroknak és a város vezetőinek, hogy a tudományt nem szabad kenyérkeresetté silányítani. A tudománynak van egy bizonyos rendeltetése: az emberiség morális felvirágoztatása. A székfoglaló előadásban Schiller ezt a programot lezártnak tekinti, ezért hajlik arra, hogy a saját korát "nagy kor"-ként jellemezze. A gondolatmenet egészében a szakirodalom általában a felvilágosodás ünneplését látja.

1789 és 1791 között Schiller életében fontos és meghatározó események zajlottak. Ezek közül is a legfontosabb talán az, hogy a francia forradalom eseményeinek hatására egyre inkább eltávolodott a felvilágosodás befejezettségének eszméjétől.

1792 végétől Schiller azon kezdett el gondolkodni, hogy hogyan lehetne filozófiai formát adni a felvilágosodás beteljesítésére vonatkozó programnak. E program legjelentősebb megfogalmazását A levelek az ember esztétikai neveléséről című mű tartalmazza. Már az első levélben Schiller ezt írja: "Nem akarom (...) eltitkolni (...), hogy az alább következő állítások legnagyobbbrészt kanti alapelveken nyugszanak (...)." Schiller az 1791-ben kitört súlyos betegségéhez kapcsolódó gyógykezelések idején intenzíven tanulmányozta Kant Az ítélőerő kritikája című művét. A szóban forgó kanti hatás azonban inkább Kant-kritikaként jelenik meg: Schiller a művészetet és a szépséget is a gyakorlati eszmék megvalósításának szolgálatába próbálja állítani. Az emberiség morális felvirágoztatása így a művészet (a szépség), és a művészetre támaszkodó nevelés feladatává válik. Vagyis a felvilágosodás nem teljesíthető be társadalmi-politikai programok segítségével. Schillernek végül is kettős feladattal kellett szembenéznie: egyrészt fel kellett vázolnia a megvalósult társadalmi-politikai felvilágosodás sajátosságait. E célkitűzés egy úgynevezett kordiagnózis kidolgozásához vezetett. A schilleri kordiagnózis középponti megállapítása: "A haszon a kor nagy bálványa, őt kell szolgálania minden erőnek, s előtte kell hódolnia minden tehetségnek." Másrészt meg kellett határoznia a művészet alapvető kategóriáját, a szépséget. A szépség szerinte két ösztön (az érzéki ösztön és formaösztön) szintézisének eredményeként jön létre. "Mint láttuk, két ellentétes ösztön kölcsönhatásból és két ellentétes elv összekapcsolódásából keletkezik a szép, melynek eszményét ezért a realitás és a forma lehető legtökéletesebb összetartozásában és egyensúlyában kell (...) keresni." Ha a székfoglaló előadás még a felvilágosodás apológiáját tartalmazta, akkor a most megfogalmazott filozófiai program már egyértelműen a felvilágosodás kritikájaként vagy dialektikájaként értelmezhető.

Külön dicséret illeti a kötet kítűnő jegyzetapparátusát, amely Schiller elméleti-filozófiai működését a korabeli jénai szellemi élet kontextusában helyezi el. "Jéna egyeteme virágozott"; a jénai filozófiai élet meghatározó alakja (1794-ig) Reinhold volt, aki a tudás végső és biztos fundamentumát szerette volna meghatározni. Ez a program azonban Schiller fellépésekor már megingott, sőt súlyos válságba került, és Reinhold legszűkebb tanítványi körében is felmerült a morális tökéletesség végső céljá emelésének lehetősége. Az ezt a programot kidolgozó Schiller a német idealizmus egyik legfontosabb előfutárává vált.

Élet és Irodalom
50. évfolyam, 06. szám